

Tesi Doctoral

Programa de doctorat 1997-1999

Discurs i notació en l'aprenentatge escolar

Departament de Psicologia Evolutiva i de l'Educació

Universitat de Barcelona

L'aprenentatge de la lectura inicial: una aproximació als coneixements dels infants i a les estratègies d'ensenyament

Núria Castells Gómez

Directora: Dra. Isabel Solé i Gallart

Barcelona, 2006

*A tots aquells amb qui,
al llarg de la realització d'aquest projecte,
he compartit somriures i il·lusions*

AGRAÏMENTS

Donar cos i arribar a tancar una recerca com la que teniu a les vostres mans seria impensable sense la conjunció d'esforços, desitjos, voluntats i recolzaments inestimables de moltes persones.

Hi ha moltes veus que s'entreveuen en aquest projecte i de les quals he intentat copsar i aprofitar al màxim els seus suggeriments, qüestionaments i propostes, amb la finalitat d'avançar en la comprensió d'un tema tant apassionant i controvertit com és l'aprenentatge de la lectura.

En primer terme, l'agraïment més personal i sincer a la Dra. Isabel Solé i Gallart, per tot el que m'ha aportat al llarg d'aquests anys en què ha dirigit el desenvolupament de la tesi. Els seus permanents suggeriments de considerar diferents punts de vista, l'ajut en la recerca de bibliografia, en la discussió i aclariment dels punts més confosos i el seu suport per tirar endavant en tot moment, fins i tot quan les condicions personals han estat d'una duresa molt cruenta, mereixen un reconeixement molt i molt especial.

Així mateix, vull expressar la meua gratitud a les components del grup de recerca LEAC, Dra. Isabel Solé, Dra. Mariana Miras, Dra. Marta Gràcia, Sandra Espino i d'altres persones que també hi han col·laborat, que m'han ajudat a adquirir tot un conjunt d'estratègies i habilitats de recerca sense les quals aquest treball no hauria arribat a on és ara, i que m'han esperonat a ser meticulosa i exigent, en un marc de relacions plenes de calidesa. També un especial reconeixement al Dr. César Coll, com a principal investigador del projecte *Actividad conjunta y estrategias discursivas en la comprobación y el control de significados compartidos: la evaluación de los aprendizajes en las prácticas educativas escolares*, i als membres del seu equip, en el sí del qual vaig dur a terme els cursos de doctorat.

Igualment mereixen una menció especial els companys i companyes, i professors i professores que formen part del Departament de Psicologia Evolutiva i de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Entre d'altres, la Dra. Ana Teberosky, amb qui he tingut la sort de compartir discussions, reflexions i classes entorn d'un tema que ens apassiona tant a totes dues i del que ella en sap tant. I agrair el suport i inestimable vàlua de la Dra.

Mercè García-Milà, Samantha López-Galmés, Dr. Eduard Martí, Dra. Mila Naranjo, Dra. Ana Remesal, i de la Dra. Maribel Però i el Dr. Carles Riba del Departament de Metodologia, els consells i propostes dels quals ens han permès orientar el treball amb el rigor que es corresponia. Així mateix, agraeixo els savis comentaris i reflexions aportades pel Dr. Artur Gómes de Morais, i per la Dra. Ellen McIntyre, els quals, malgrat la llunyania, estan ben a prop.

Sortint de l'àmbit acadèmic universitari al qual devem les condicions propícies que han permès la concreció i elaboració de la tesi, volem agrair la col·laboració de les escoles i particularment de les docents que van accedir a obrir-nos les portes de les seves aules i a compartir amb nosaltres les seves visions i idees sobre l'ensenyament i l'aprenentatge de la lectura inicial. Sense elles aquest projecte no hauria tirat endavant. I no volem descuidar-nos de fer una referència molt especial a tots els nens i nenes que hi van participar, ja que és gràcies a les seves aportacions que hem pogut repensar i matisar moltes de les nostres idees prèvies sobre el procés d'aprenentatge inicial de la lectura.

Gràcies també per les empentes carregades d'afecte i pels instants de joia del Lluís i la Mª Josep, les àvies Maria i Assumpta, l'Eli i el Javi, el Jaume, la Cel·la, el Joan i el Rims, i sobretot pel Jordi que ha decidit compartir de ben a prop les meves inquietuds, esperances i moments d'angoixa. A vosaltres, juntament amb les amistats més properes que sou presents en molts moments de la meva vida, us reservo un profund agraïment, pel fet d'acompanyar-me en el camí vers aquesta fita i per fer-me sentir que esteu, passi el que passi, al meu costat.

ÍNDEX

PRESENTACIÓ	13
--------------------------	----

PRIMERA PART: MARC TEÒRIC

CAPÍTOL 1. PARADIGMES, CONCEPTES, TEORIES I

APROXIMACIONS METODOLÒGIQUES A L'ALFABETITZACIÓ

<u>INICIAL</u>	19
-----------------------------	----

1.1. Les arrels històriques en la conceptualització de l'ensenyament de l'alfabetització inicial.....	21
1.2. Perspectives psicològiques en l'ensenyament de la lectura i l'escriptura.....	27
1.2.1. Una mirada des de l'anàlisi experimental de la conducta.....	27
1.2.2. L'aproximació cognitivista.....	28
1.2.3. Els enfoc constructivistes.....	32
1.2.3.1. Les aportacions del constructivisme psicogenètic.....	33
1.2.3.2. Les teories sòcio-constructivistes.....	36
1.3. Les aproximacions metodològiques a l'ensenyament de la lectura inicial.....	38
1.4. Síntesi del capítol.....	51

CAPÍTOL 2. L'ENSENYAMENT DE LA LECTURA: DE LA TEORIA A LA PRÀCTICA.....

2.1. La recerca entorn a l'ensenyament de la lectura inicial a partir de la consideració de l'aproximació instruccional del docent.....	55
2.1.1. A- Recerques centrades en la relació entre les representacions psicopedagògiques dels docents i la pràctica instruccional.....	59
2.1.2. B- Treballs centrats en els resultats d'aprenentatge dels alumnes.....	62
2.1.3. C- Treballs que atenen a les pràctiques instruccionals i als aprenentatges dels alumnes.....	69
2.1.4. D- Recerques que atenen als pensaments dels docents, la seva pràctica i els resultats d'aprenentatge dels alumnes.....	72
2.2. La naturalesa i components del pensament docent i la seva relació amb la pràctica d'ensenyament de la lectura.....	78

2.3. Les representacions dels docents i l'ensenyament de la lectura inicial.....	89
2.4. Síntesi del capítol.....	93

CAPÍTOL 3. CONEIXEMENTS DELS INFANTS ENTORN LA LECTURA.....

3.1. La lectura: coneixements i processos implicats.....	97
3.2. Consciència metalingüística i coneixement fonològic.....	99
3.2.1 Coneixement fonològic i lectura.....	101
3.2.2. La indagació del coneixement segmental.....	105
3.3. Coneixements sobre el sistema d'escriptura alfabètic i sobre la funcionalitat de la lectura.....	110
3.3.1. L'aprenentatge d'aspectes vinculats al sistema notacional de l'escriptura.....	111
3.3.2. Coneixements entorn al llenguatge escrit.....	115
3.4. Els procediments a l'abast per llegir.....	117
3.4.1. Procediments lectors i diferents tipus de text.....	118
3.4.1.1. La lectura de textos acompanyats d'imatges.....	119
3.4.1.2. La lectura de noms d'infants.....	125
3.4.1.3. La lectura de paraules descontextualitzades.....	125
3.4.2. L'ús del coneixement fonològic en la lectura i l'escriptura.....	126
3.5. Síntesi del capítol i consideracions per a la recerca.....	129

SEGONA PART: ESTUDI EMPÍRIC

CAPÍTOL 4. EMMARCAMENT DE LA PROBLEMÀTICA.

FINALITATS, OBJECTIUS EMPÍRICS, HIPÒTESIS I DISSENY DE LA RECERCA.....

4.1 Emmarcament de la problemàtica.....	133
4.2. Finalitat, objectius i hipòtesis.....	140
4.3. Disseny del projecte -mostra i fases- i procediment metodològic d'obtenció de resultats.....	146
4.3.1. Procediment de configuració de la mostra i instruments d'indagació de les representacions de les mestres sobre l'ensenyament inicial de la	

lectura (Fase 1).....	148
4.3.1.1. Instruments d'indagació de les representacions de les mestres sobre l'ensenyament inicial de la lectura i procediment seguit a les entrevistes.....	155
4.3.1.2. Les entrevistes: procediments d'anàlisi	161
4.3.2. Procediment d'observació de les situacions d'ensenyament i aprenentatge (Fase III).....	162
4.3.4. Procediment i instruments d'obtenció de dades sobre els coneixements dels alumnes (Fases II i IV).....	163
4.3.4.1 Anàlisi de les dades corresponents a la indagació dels coneixements dels alumnes.....	178
4.4. Síntesi del disseny del projecte: fases i instruments de recollida de dades.....	179

CAPÍTOL 5. LES REPRESENTACIONS DOCENTS SOBRE

L'ENSENYAMENT I L'APRENENTATGE DE LA LECTURA INICIAL

(FASE I). ANÀLISI I RESULTATS..... 183

5.1. Fase I: Aproximacions de les docents a l'ensenyament de la lectura inicial....	185
5.2. Procediment d'anàlisi de les entrevistes.....	188
5.3. Resultats de l'anàlisi de contingut de les entrevistes.....	195
5.4. Contrastació de les expectatives inicials referides a l'objectiu 1: Caracterització de les representacions de les docents.....	209

CAPÍTOL 6. LA INDAGACIÓ DELS CONEIXEMENTS DELS

INFANTS SOBRE LA LECTURA (Fases II i IV)..... 219

6.1. Fases II i IV: Mètode d'indagació dels coneixements dels infants.....	221
6.1.1. Participants.....	221
6.1.2. Procediments d'observació i registre de les dades procedents de la indagació dels coneixements dels alumnes.....	222
6.1.3. Anàlisi de les dades.....	224
6.2. Resultats.....	232
6.2.1. Resultats corresponents a l'objectiu 2: Identificació de la naturalesa i característiques dels coneixements dels infants.....	233
6.2.1.1. Resultats corresponents a la identificació dels coneixements dels infants i a l'existència de "configuracions" de coneixements a cada	

aula.....	234
6.2.1.2. Resultats relatius a la relació que s'estableix entre el coneixement fonològic i els procediments que els infants utilitzen per llegir.....	272
6.2.1.2.1. Ús diferenciat del coneixement fonològic i de lletres per llegir textos diferents i per escriure.....	278
6.2.1.3. Resultats relatius a la relació que s'estableix entre el coneixement segmental dels alumnes, l'ús que en fan al llegir i el seu coneixement declaratiu sobre la lectura.....	281
6.2.1.4. Resum dels resultats corresponents a l'objectiu 2.....	283
6.2.2. Resultats corresponents a l'objectiu 3: Identificació de les relacions entre els coneixements dels infants i les aproximacions metodològiques de les seves mestres.....	291
6.2.2.1. Anàlisi comparativa dels resultats corresponents als diferents grups classe.....	292
6.2.2.2. Aproximacions dels alumnes de cadascuna de les aules a la lectura de textos diversos.....	304
6.2.2.3. Comparacions interaules relatives a la relació que s'estableix entre el coneixement segmental i els altres coneixements indagats.....	313
6.2.2.3.1. Presència de l'ús diferenciat del coneixement fonològic i de lletres per llegir textos diferents i per escriure.....	318
6.2.2.4. Diferències entre els alumnes de les diverses aules en relació al coneixement sobre les funcions de la lectura i els procediments.....	318
6.2.2.5. Resum dels resultats corresponents a l'objectiu 3.....	320
6.3. Contrastació dels resultats amb les hipòtesis de partida.....	326
6.3.1. Hipòtesis relatives a l'objectiu 2: la naturalesa i característiques dels coneixements dels infants.....	326
6.3.2. Hipòtesis relatives a l'objectiu 3: Relacions entre aproximacions instruccionals a la lectura i els coneixements dels alumnes.....	336
<u>CAPÍTOL 7. CONTRASTACIÓ DE LES HIPÒTESIS, DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS</u>	347
7.1. Discussió dels resultats relatius a l'objectiu i hipòtesis 1.....	350

7.2. Discussió dels resultats corresponents als objectius 2 i 3.....	355
7.2.1. Possibilitat que s'observin nivells diferents de coneixements dels infants a cada aula, i emergència de configuracions entre els diversos nuclis de coneixement: Diferències rellevants entre les aules.....	355
7.2.2. Els alumnes que usin procediments per llegir més exitosos disposaran d'un coneixement segmental elevat: Diferències rellevants quan s'atén a les diverses aules.....	365
7.2.3. Identificació de la "hipòtesi de la discrepància". Possibilitat que aquesta "discrepància" en l'ús de determinats sabers aparegui més en uns grups-classe que en d'altres.....	370
7.2.4. Els alumnes que disposin d'un nivell de coneixement fonològic més elevat i l'utilitzin per llegir de forma exitosa mostraran coneixements pertinents sobre els usos i funcions de la lectura i sobre els procediments necessaris per llegir. Diferències rellevants quan s'atén a les diverses aules.	376
7.2.5. Implicacions per a l'ensenyament de la lectura.....	379
7.3. Discussió metodològica.....	384
7.4. Conclusions finals de la recerca.....	401
<u>BIBLIOGRAFIA</u>	407
<u>ANNEXOS</u>	445
Annex I: Full de registre de respostes per cada infant (Indagació inicial).....	447
Annex II: Material de lectura.....	449
Annex III: Criteris de transcripció de les lectures portades a terme pels alumnes.....	451
Annex IV: Exemples de lectures de narracions transcrites i analitzades.....	452
Annex V: Exemples d'interpretació en el moment de respondre a les qüestions de comprensió de les narracions.....	453
Annex VI: Exemple de l'escriptura de part del conte analitzada.....	454
Annex VII: Exemples de la categorització del coneixement declaratiu dels alumnes.....	455
Annex VIII: Exemples d'escriptures al dictat i del conte.....	458
Annex IX: Horaris de les aules participants.....	463

Annex X: Taula de codis i taula posterior corresponent a la codificació de les entrevistes.....	464
Annex XI: Exemples de la codificació de les entrevistes a les mestres de les tres aules.....	466
Annex XII: Exemple del buidat de les entrevistes a les docents.....	472
Annex XIII: Relació de sessions observades.....	476
Annex XIV: Breu comentari sobre el marc legislatiu al voltant de l'ensenyament de la lectura.....	478
ÍNDIX DE TAULES I FIGURES.....	481